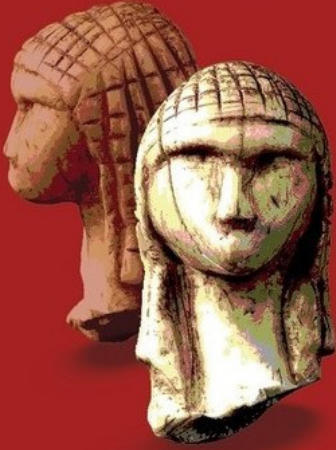

metin özbek sapiens'ten önce insan vardı

Künye:

Metin Özbek *Sapiens'ten Önce İnsan Vardı*. İmge Kitapevi. 1.Baskı, 414 s., Ankara 2018

ISBN: 975-533-912-87-2

Özkan Öztas

SAPIENS'TEN ÖNCE İNSAN VARDI METİN ÖZBEK'TEN İNSANLIĞIN İLK DÖNEMİNE İLİŞKİN DENEYSEL BİR ROMAN

Metin Özbek, Türkiye'de antropoloji alanında, insanın biyolojik ve kültürel evrimi konusunda anlaşılır olabilme gayreti ile bilimsel titizlik arasındaki teraziye, doğrudan durabilme çabasında bir bilim insanı. Düünden Bugüne İnsan, İnsan ve Irk, 50 Soruda İnsanın Tarih Öncesi Evrimi, Dişlerle Tarih Öncesine (Zamanda) Yolculuk, Beslenme Kültürü ve İnsan çalışmalarının yanı sıra kaleme aldığı Sapiens'ten Önce İnsan Vardı çalışması, hem "alışıldık" bir Metin Özbek sadeliğinde kaleme alınmış bir kitap hem de biçim açısından özgün bir üretim.

Türkiye'de antropoloji alanında ilk akla gelen isimlerden biri olan Metin Özbek'in bundan yaklaşık bir yıl önce kaleme aldığı Sapiens'ten Önce İnsan Vardı adlı çalışması, insanlık tarihi ve antropoloji alanlarında okuma yapanlar için güncel veriler ve bilgiler ile kaleme alınmış bir çalışma.

Bu özgün üretim, insanlık tarihini kurmaca bir roman olarak ele alırken aynı zamanda sahadaki araştırmacıların yaşadıkları zorluklara ya da satır arası notlara da değinmeden geçmiyor. Australopithecus safarensis'ten günümüze yaklaşık üç buçuk milyon yıllık tarihin hikâyesini, kadın karakterler üzerinden aktaran Özbek, kitabı da annelerimize ithaf ediyor.

"İnsan olmak yetmedi, Sapiens olmak için iki milyon yıl daha bekledik"

İnsanın kültürel evriminin tarihini ele alan, inceleyen ve aktaran kültürel antropolojinin ontolojik zaafı, tüm insanlık tarihini sadece kültür değişimlerinin tarihi olarak okumaya çalışmasıdır. Tarihi, değişimin olduğu dönemlere odaklanarak okuyan bu yaklaşım, değişimin nedenini ve sonucunu tanımlamak noktasında eksiklikler barındırabiliyor. 'Değişim'e ilkeler tarif etmek, kültürel değişimlerin sonuçları somutlanabildiği ölçüde mümkün hale gelebiliyor. Örnek olsun Sanayi Devrimi ya da insansıların iki ayak üzerinde durabildiği bipedal özelliğini kazanmasının ardından yaşanan değişimlere odaklanmak, bu sonuçların hangi tarihsel zorunlulukların sonucu olarak ortaya çıktığı konusunda eksiklikler barındırır. Bu durum, değişimin kendisini tarif etmekte eksik kalmakla birlikte değişimin kaynağını açıklamaktan ve değişime neden olan verileri sunmaktan da uzaktır. Kültürel değişim bu haliyle, tarihsel bağlamdan kopartılarak ele alınır.

Marksizm'in bu konudaki temel açıklayıcı girdisi, değişimin ilkelerini saptaması ve değişimi emek süreci ile somutlayabilmesidir. Marksizm'in antro-

polojik katkısı ve önemi, Marx ve Engels'ten günümüze, insanın emek üretim sürecindeki kültürel ve biyolojik değişimlerinin ve tarihinin okumasıdır ve bu alandaki tamamlayıcı girdisidir. Bir başka deyişle, insan türlerini diğer türlerden ayıran temel ayırım, alet üreten aleti üretmesi, yani emek ile var olmasıdır. Antropologlar, antropoloji olmaksızın Marksizm'in ürettiği enformasyonun yetersiz kalacağını dile getirirken, Marksizm'in tamamlayıcı üretimi olmadan antropolojik verilerin bir ayağının havada kaldığını zaman zaman gözden kaçırmışlar.

Metin Özbek ise üretimlerinde antropolojik verilerin terazisine, insanın emek ve üretim ile ilişkilenmesini yerleştirirken kurmaca öyküsünü bir yandan da kalıcı hale getiriyor.

1974 yılının Kasım ayında ilk kez gün yüzüne çıkarılan Australopithecus afarensis ile başlayan insanlığın uzun öyküsünde Özbek, hikâyeyi kadınların üzerinden aktarmayı deniyor. Tabi burada kastımız kadın fosiller. Bu durum genel anlamda bir hassasiyetten ibaret olarak algılanmamalı. Antropolojik verilerde kadınlar üzerinden yapılan çalışmalar gerek kültürel gerekse biyolojik araştırmalar açısından daha zengin veriler sunmaktadırlar. Morfolojik olarak farklılıklar olmasa da kadın ve erkek fosiller arasında kıyas yapınca kadınlara ait fosillerde gen aktarımı, genetik sürüklenme, göç ve göç yolları ve hastalıklar gibi bir dizi veriye ulaşmak mümkün. Zira, mitokondriyal DNA, sadece anneden çocuklara aktarılıyor. Dolayısı ile antik DNA analizleri yapan araştırmacılar için kadın fosiller bir veri zenginliği sunmaktadır.

Kitabın ilk konuğu Australopithecus afarensis. Bilinen adıyla, Lucy. Kazı ekibinin, Beatles'ın dönemin *Lucy in the Sky with Diamonds* şarkısını, radyoda her çaldığında dinlemesi ve bunu çok sevmelerinden ötürü, bulunan fosilin de kadın olması hasebiyle ona Lucy adını verdiklerini öğreniyoruz.

Kitap, satır arası bilgilerle birlikte tüm süreci, üç cephede değerlendiriyor: iklimsel değişiklikler, göç ve insanlığın emek üretim sürecinde alet kullanımı. Ateşin kontrol altına alınması, mağaralardan barakalara geçiş, ilk terzilik faaliyetleri ve sanatsal üretimleri, mevsimsel değişiklikler ve tektonik hareketler, göç ve gen aktarımındaki çeşitlilik ile birlikte alet üretiminin insan yaşamındaki yeri ile birlikte ele alıyor Özbek.

Kültürel ve paleontolojik çalışmalarda, insanlık tarihinin geçmişine ışık tutmanın önemi, dünden bugüne insanlık tarihindeki değişimlerin nedenini ve sonucunu keşfetme çabasıdır bir yanıyla. Bu aynı zamanda insanlık tarihindeki bu değişimleri hem neden değiştiğinin hem de nasıl değiştirilebileceğinin haritasıdır. Sosyal bilimlerin bu açıdan "deneysel laboratuvarı" olan müzelerde ve kazı alanlarında ise bu değişim tarihine dair bulguları, objelerle somutlayabiliyoruz.

Burada bizlere veri zenginliği sağlayan temel yöntemsel araştırma dallarından birisi de tafonomidir. 1940 yılında İvan Efromov tarafından tanımlanan tafonomi, 1970'li yıllardan sonra arkeoloji ve paleoantropoloji disiplinlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Canlının ölümünden sonraki süreçte, fosilde meydana gelen değişimleri izleyen tafonomi, canlıların gömülme süreçlerini inceler. Bu sayede, o canlının yaşamında ya da öldükten sonra çevresinde meydana gelen değişimleri okuma şansına sahip olabiliyoruz. Yunanca'da taphos (gömülme) ve namos (kanunlar) kelimesinden türetilen tafonominin sunduğu veriler sayesinde, canlının ölümünden sonra onu yiyen leşçilerin ya da meydana gelen sel veya depremlerin verileri incelenebiliyor.

Sapiens'ten Önce İnsan Vardı kitabının verilerine dair akla en çok gelen sorulardan birisi de geriye dönük tüm bu sonuçların bu kadar somut verilerle nasıl derlenebildiğidir. Örnek olsun bu kadar fazla ve benzer şekilde gerçekleşen ölümlerin toplu bir intihar olup olmadığı sorusuna antropologlar nasıl ulaşabilmekteler? Veya hut mağara duvarlarına yapılan resimlerdeki çizimlerin dini bir içeriğe sahip oldukları varsayımına nasıl ulaşıyoruz? Neandertallerin bir kısmının insan leşçileri olduklarını nasıl anlıyoruz?

Kazı alanlarındaki bulgular, ölümlerin gömülme biçimleri, varsa mezarlardan çıkan objeler, çevredeki bitki örtüsünün çeşitliliğinden iklimsel etmenlere kadar pek çok etmen sonuçları belirlemede aktif rol oynuyor.

Örnek olsun, paleontologlar ilgili bir coğrafyada pek bulunmayan bir bitki kökünün ya da o coğrafyada nadiren bulunan bir kayaç parçasının mezarda çıkması durumunu ritüeller ile bağlayabiliyorlar. Kemiklerdeki zedelenmeler, varsa yara izleri, kırıkların biçimi hastalık tahlillerine ulaşmak için yeterli olabiliyor.

Taşınmış fosiller ya da yerinde fosilleşen örnekler de bu alandaki tartışmalara veriler sunuyor. Bulunduğu alanda fosilleşen (otokton) ya da öldüğü yerden farklı bir yerde fosilleşen (allokton) fosiller değişimin izini takip etmemizi sağlıyor.

Kitabın, antropolojik araştırmalara ve insanlık tarihine ilgi duyan, bu tür okumalara yeni başlayacak kişiler için verimli bir anlatım dili olduğunu söyleyebiliriz. Kurgusal roman biçimi ile üç buçuk milyon yıllık bir tarihi ele alan yazar, hem günlük hayattan kattığı örnekler ile okuyanın ilgisini sürekli kılmaya çalışıyor hem de okuyucuyu birçok terim ve kavram ile tanıştırtırken bu kavramların anlaşılır olmasına gayret gösteriyor. Akademik hayatının önemli bir kısmında, araştırmalarını genç kuşaklarla aktarma çabasıyla devinen bir bakışın çıktısı olarak düşünülebilir bu tarz. Konuya ilk kez temas edecek bireyler için, keyifli bir başlangıç romanı. Kıymetli yanı ise "keyifli" olmasındaki kaygı ile bilimsel titizlik arasındaki terazide iyi bir sonuca ulaşması.

Ancak bilimsel alandaki titizlik ne yazık ki kitap kurgusal bir roman açısından ele alındığında aynı etkiyi yaratmıyor. Edebi açıdan bakılacak olursa, bol tekrara düşen, edebi etkinin zayıf olduğu bir roman çıkıyor ortaya. Burada Özbek'in esas kaygısının bilimsel verilerin doğru ve açıklayıcı aktarımı olduğunu düşünecek olursak edebi zayıflığı anlaşılır ve makul hale geliyor. Bu edebi "zorlamanın" bir sonucu olarak 'Alman' Neandertallerin ezelden beridir kavgacı ve ırkçı olması ya da Filistin'deki Homo erectusların ise Ortadoğu'nun acılı kaderini ezelden beri yaşamaları konusu kitabın okuyucudaki etkisini düşürüyor.

Metin Özbek'in çalışması tüm bu verileri sadelikle süzüp, kurgusal bir dil ile roman haline getirmiş. İnsanlık tarihinin bu romanı, konuya giriş yapmak isteyen herkes için güzel bir başlangıç olacağı benziyor.